

“DOOR HET ZWAARD TER DOOD GEBRACHT”

“Sommigen zijn in stukken gezaagd, verzocht, door het zwaard te dood gebracht; hebben gewandeld in schaapsvellen; verlaten, verdrukt; op bergen en in spelonken en in hollen der aarde; hebben door het geloof getuigenis gehad.” Hebreeën 11:37-40

Geloofsvervolgingen en geloofshelden in Italië

VALTELLINA en LOMBARDIJE

Deel IV

Overgenomen uit:

De Historie der MARTELAREN, die om de getuigenis der Evangelische Waarheid hun bloed gestort hebben van Christus onzen Zaligmaker af tot het jaar 1655

Benevens de moord te Valtellina, en andere vervolgingen der gelovigen.

door

Adriaan van Haamstede

STICHTING DE GIHONBRON

MIDDELBURG

2009

INHOUD

I. Algemeen overzicht

II. Ligging van Valtellina en Lombardije

III. De verschrikkelijke moord door de pausgezinden aan de hervormden in Valtellina, Noord-Italië, in 1620

1. Moord te Tirano
2. Moord te Tell
3. Moord te Sondrio, Amberg en in Malenco
4. Moord te Berben
5. Moord te Caspan en te Trahona
6. Moord te Brusio

I. Algemeen overzicht

De Waldenzen zijn gesitueerd in de dalen van Noord-West-Italië. Sommigen zeggen, dat de naam komt van Vallenses, of Valleibewoners. Men denkt, dat de eerste gemeenten in de Alpen ontstonden ten tijde van de apostelen, toen de vervolgingen uitbraken en velen wegvluchtten naar de bergen. Beza meent dat de Waldenzen “het overblijfsel zijn van de meest zuivere primitieve Christelijke Kerk”.

Daarom noemden de Waldenzen zich niet een *Gereformeerde kerk*, want ze waren immers nooit in ernstige Roomse dwalingen verstrikt, en erkenden geen Paus, zoals bijna heel Europa. Luther en Calvijn zijn door tegenstanders wel verweten dat ze de ketterijen van de Waldenzen en Albigenzen aanhangen.

In de 12e eeuw vond er een krachtige opleving plaats door de prediking van Petrus Waldus in de omgeving van Lyon, ca. 1170. Waldus werd in 1184 door paus Lucius in de ban werd gedaan. Zijn volgelingen werden verstrooid en sommigen namen hun toevlucht tot de Waldenzen-dalen in Italië. Daar ontstond toen een herleving vanwaar actieve Evangelisatie-activiteiten plaatsvonden. Gevolg was dat de Waldenzen zich over vele landen verder verspreidden (tot in Zuid-Italië, Frankrijk, Spanje, Engeland, Schotland, Duitsland, Polen, Bohemië en Litouwen). Jean Léger – een Waldenzer - schrijft dat er rond 1180 ook vluchtelingen naar Nederland kwamen, vooral naar Vlaanderen en Wallonië; en hij merkt op dat de naam Wallonië afkomstig is van de Waldenzen. Vanaf 1223 zijn ze tot in Albanië en Roemenië doorgedrongen. In 1176 kwamen de Waldenzen in Bohemië aan, en volgens Jean Léger is Waldus daar gestorven, na ook in Nederland te hebben gewoond.

In de 15e eeuw vond in Bohemië een grote herleving plaats onder Johannes Huss, die in 1415 als ketter is verbrand. In 1457 ontstond de *Unitas Fratrum*, en hun eerste ambtsdragers werden in 1467 door de Waldenzische bisschop Stephanos aangesteld. In de Reformatie-tijd kwam de ontmoeting met Luther die veel ontzag had voor hun getuigenis, vooral voor hun gemeentelijke tucht.

Toen in 1332 de inquisiteur Castelazzo in Angrogna kwam, ontdekte hij dat er samenkomsten waren die bezocht werden door soms 500 mensen. George Morel schrijft in zijn memoires over het jaar 1530 dat er toen ca. 800.000 (!) Waldenzen over Europa verspreid waren.

En dat was de tijd waarin de contacten met de leiders van de Reformatie op gang kwamen; in 1526 werd een eerste deputatie uitgezonden om zich op de hoogte te stellen. Hoe verblijd waren de Waldenzen, toen inderdaad bleek dat de Heere een wonderbaar werk begonnen was.

Op 12 okt. 1532 werd een belangrijke synode gehouden in het dal van Angrogna, in Chanforan, waar nu een monument staat. Zelfs uit Bohemen kwamen er afgevaardigden, terwijl Farel een voorname rol speelde. Zes dagen lang werd er zitting gehouden, en de gemeenschap tussen de aloude Waldenzen-kerk en de pas ontstane Reformatiekerken kwam tot stand, hoewel de Boheemse broeders maanden tot voorzichtigheid om niet zomaar het kostbare vaderlijke erfgoed kwijt te raken. Een van de besluiten was om een Bijbelvertaling in het Frans te maken, en Robert Olivétanus, neef van Calvijn, ondernam deze enorme taak, volgens sommigen daarbij geholpen door Calvijn, die ook het voorwoord zou schrijven.

Zowel Luther, alsook Melancton, Bucer en Oecampadius gaven met blijdschap en dankbaarheid getuigenis dat de waarheid onder de Waldenzen zoveel eeuwen bewaard was gebleven.

Dr. J.A. Wylie schrijft: “De Kerk der Alpen had nu vrede gedurende 28 jaren. Dit was een tijd van grote geestelijke voorspoed. Heiligdommen verschenen in al haar valleien. (...) De menigten die haar diensten bijwoonden, namen voortdurend toe. Kort gezegd, deze

eerbiedwaardige Kerk kreeg een tweede jeugd.” Een ander schrijft: “Hier was een adem des levens, die een 30 jaar durende opwekking teweegbracht”, en: “Het gevolg van deze synode [van Chanforan 1532] was een grote opwekking in de valleien; zielen werden gered, kerken schoten tevoorschijn, en een tijd van geestelijke zegen volgde gedurende bijna 30 jaar.”

Het was dus een periode van krachtige herleving, waarvan ook nog het volgende treffend blijk geeft: Nadat het vanaf 1555 mogelijk was gebleken om kerken te bouwen in Angrogna, Serre en Torre Pelice, was er zoveel belangstelling om Gods Woord te horen, dat ds. Etienne Noël te Angrogna niet alleen op zondag predikte, maar ook op dinsdag, woensdag en donderdag. Op 25 juni 1557 werd er Avondmaal gevierd waaraan 6000 mensen deelnamen!

Het kon niet anders of deze gezegende werken Gods moesten een reactie oproepen uit het rijk der duisternis. De paus deed een nieuwe poging om deze ‘ketterij’ uit te roeien. In 1560-61 vond een wrede expeditie plaats onder Graaf de la Trinita, maar op bijzondere wijze konden de Waldenzen de vijandelijke macht verslaan.

Regelmatig vonden er allerlei schermutselingen plaats totdat het leek, dat in 1655 de Waldenzen geheel uitgeroeid zouden worden. Het ‘Bloedig Pasen’ is zo’n weerzinwekkende slachtpartij geworden, dat o.a. Engeland en Nederland het voor de martelaars hebben opgenomen. Een klein overblijfsel kon naar Zwitserland vluchten. Zie de *Geschiedenis der Waldenzen*, Antoine Monastier (1851). *Kerkelijke Geschiedenis der Waldenzen* door J.F. Martinet, 1775.

Zie ook de brochure: *Geloofshelden en geloofsvervolgingen in Italië, deel III* op: www.theologienet.nl.

II. Ligging van Valtellina en Lombardije

Er zijn schrijvers die de naam Waldenzen beschouwen als een verbastering van de naam van de valleien *Valenses*, waarin zij woonden. In het Latijn *Valdensis* en in hun landtaal *Vàldes*.

Dit werpt direct de vraag op: waarom werden dan de Roomse bewoners en de ongodsdienstigen ook zo niet genoemd?

Waldenzen was in de loop der jaren geen naam van een ras of stam, maar van een bevolkingsgroep met een bepaalde godsdienstverering. Een groepering gelovigen, kerken of sekten werd en wordt in de volksmond meestal genoemd naar een persoon die de eerste of voornaamste leider was. Dan ligt het meer voor de hand om aan Petrus Waldus te denken.

Hier wordt tegenin gebracht wat onder andere door Joannes F. Martinet gezegd wordt in zijn: *Kerkelijke geschiedenissen van de Waldenzen*; uitgave 1775: ... Het land is Rooms, de Paus heeft in kerkelijke zaken weinig, maar de hertog veel gezag. (...) *Uit een oud handschrift, door de geleerde Morland, afgezant van Engeland, geschonken aan de Bibliotheek van Cambridge, blijkt dat de naam van de Waldenzen reeds 70 jaar voor de tijden van Petrus Waldus gevoerd werd.*

In deze brochure wordt de vreselijke moord te **Valtellina en in Lombardije** in 1620, beschreven. Valtellina staat niet bekend als een streek waar de Waldenzen vandaan komen, maar dit gebied is ongetwijfeld door hen beïnvloed, zowel door verspreiding van de Evangelische leer van de Waldenzen als door verhuizing van vluchtelingen.

In zijn: *Geschiedenis der Waldenzen*, citeert Antoine Monastier diverse oude schrijvers en daar zegt hij onder meer: ... Wanneer men bedenkt hoe grote overeenkomst er is tussen de benaming *montani* d.i. berglieden en de Waldense bewoners van de valleien; en ook als men nagaat hoezeer de bijzonderheden overeenstemmen die hij meedeelt omtrent de vervolgers welke de berglieden hebben moeten verduren en die welke het deel zijn geweest van de bewoners van 'het dal der smart en tranen.' (...) Hierbij herrinnere men zich dat de naam *montani* ook gegeven werd aan een gedeelte der bevolking van Ligurie¹ een streek der Alpen grenzend aan Vagienni (de tegenwoordige inwoners van het graafschap Saluzzo en gelegen in de nabijheid in de valleien der Waldenzen. Blz. 111.

Monastier citeert Gioffredo, die de Waldenzen veroordeelt: ... "Niet tevreden met de kloven en holen der bergen voor nasporing verboren te zijn, hebben zij de stoutmoedigheid gehad hun valse leerstellingen ook door de ganse landstreek van Piemont en **Lombardije** voort te planten, terwijl ze daarbij, zo het schijnt Bagnolo ten middelpunt hunner werkzaamheden gekozen; vandaar men ook gelooft dat sommigen hunner naar de ketters van **Bagnolo** (Bagnolezen) hebben gehad, gelijk Rainier Sacco daarvan omstreeks 1250 ook meldig maakt." Blz 112.

Bagnolo Mella is een gemeente in de Italiaanse provincie Brescia (**regio Lombardije**) en telt 12.006 inwoners (31-12-2004). De oppervlakte bedraagt 31,3 km², de bevolkingsdichtheid is 367 inwoners per km². De gemeente ligt op ongeveer 85 m boven zeeniveau. Bagnolo Mella grenst aan de volgende gemeenten: Capriano del Colle, Dello, Ghedi, Leno, Manerbio, Montirone, Offlaga, Poncarale.

De **Longobarden (of Lombarden)** waren geen oorspronkelijke bewoners van Italië. Onder druk van de Avaren verlieten in 568 de Langobarden en Gepiden de Balkan, trokken de Alpen over en vielen Italië binnen. Hoewel ze er niet in slaagden om de ommuurde steden in te

---

¹ Italiaans gewest

nemen, veroverden ze *een groot deel van Noord- en Midden-Italië*. De stad Pavia op de Po-vlakte werd de hoofdstad van het koninkrijk.

Hiermee wordt niet gezegd dat alle oorspronkelijke bewoners totaal verdreven werden. Maar het impliceert dat de bewoners van Piëmont en Lombardije veel gemeenschappelijks hadden, zowel wat ras betreft als cultuur en godsdienst. De literatuur spreekt van de Lombarische Waldenzen.

Giorgio Tourn schrijft dit onder andere in zijn boek: *De Waldenzen; de eerste protestanten en hun 800 jarige geschiedenis*; Nederlandse uitgave 1988.

“De protestbeweging van de Waldenzen ontstond in een stad, en gedurende een aantal jaren vormde de Lombardische steden de bolwerken van het Waldenzendom. Hier werden de algemene bijeenkomsten gehouden, *de capitoli*, waar de giften verdeeld, beslissingen genomen en taken toegewezen werden. Hier waren ook de min of meer clandestiene centra waar men heenging voor Bijbelonderwijs en geestelijke vorming. Dit alles is geen toeval. Lombardije is, zoals we zagen, in deze tijd een streek van economische bloei en tegelijkertijd een gebied vol religieuze onrust. Milaan heeft niet alleen keizer Frederik Barbarossa het hoofd geboden, trots op haar vrijheid en ontwikkeling, het is ook de hoofdstad van het protest; een soort Rome van de ketters. Het is daarom ook niet vreemd dat Milaan krachtens haar sociaal-politieke situatie ook een soort bolwerk van het Waldenzendom wordt.” Blz 29.

Uit de historie schijnt het echter dat de zuiverheid van leer en kerkregering in de loop van de latere middeleeuwen het meest bewaard bleef bij de Waldenzen in de drie valleien van Piëmont. Het zijn deze kerken die, onder andere door Willem Farel, contact zoeken met de Hervormingsgezinden in Zwitserland, wat resulteert in de beroemde Synode van Chanforan, 1532.

Valtellina (Duits en Nederlands: Veltlin) is een bergdal in Noord-Italië, en neemt het grootste deel van de **provincie Sondrio** in beslag. De totale lengte van het dal is ongeveer 119 kilometer. Het hoofddal is uitgesleten door de rivier de Adda waarvan de bron nabij de *Passo Alpisella* ligt. De Adda stroomt via het Comomeer uiteindelijk uit in de Po. De naam van de vallei is waarschijnlijk verbonden met die van het dorp Teglio. Het Valtellina telt vele zijdalen waarvan de belangrijkste het Val Malenco, Valdidentro Val Poschiavo en Valfurva zijn.

Het laagste deel tussen het Comomeer en de **stad Sondrio** is dichtbevolkt. De dalbodem is hier redelijk geïndustrialiseerd. Op de berghellingen in het centrale deel van het Valtellina, vindt veel wijnbouw plaats. Na **Tirano** wordt het dal smaller en ruiger. Dit deel is dunbevolkt. Het Valtellina is door een aantal bergpassen verbonden met andere naastgelegen valleien, enkele daarvan behoren tot de hoogste van Europa. De Stelviopas (2758 m) verbindt het dal met het Duitstalige Val Venosta in Zuid-Tirol, de Gaviapas (2621 m) en Apricapas (1176 m) leiden naar het Val Camonica, de Foscagno- en Eirapas (2291 m) naar het belastingvrije Livigno en de San Marcopas (1992 m) naar het Val Brembana. Belangrijkste plaatsen: Morbegno (11.433 inw.) Sondrio (21.790 inw.) Tirano (9136 inw.) Bormio (4088 inw.). Hoogste bergtoppen: Piz Bernina (4049 m) Gran Zebrù (3851 m) Monte Cevedale (3757 m) Monte Disgrazia (3678 m) (Gegevens dateren uit 2000)

De vervolging trof ook enkele plaatsen in Graubunderland. Graubünden is het oostelijkste en grootste kanton van Zwitserland. Duits: *Graubünden*; Frans: *Grisons*; Italiaans: *Grigioni*; Nederlands (verouderd): *Grauwbunderland*. Graubünden is een van de weinige kantons waarin de keuze voor een religie vrijgesteld was. De inwoners zijn 40,8% protestant en 48,3% Rooms-katholiek (jaar 2000). Het heeft 150 dalen, 615 meren en 937 bergtoppen. Het hoogste punt in Graubünden is de 4049 m hoge Piz Bernina. Graubünden grenst in het westen aan Ticino en Uri, in het noorden aan Glarus en Sankt Gallen en aan Liechtenstein, in het

noordoosten aan het Oostenrijkse Vorarlberg en in het zuiden aan de Italiaanse regio's **Lombardije** en Trentino-Zuid-Tirol.

Een van de steden waar de moordpartijen erg groot waren, is **Brusio**. Brusio is een gemeente in het Zwitserse bergdal Valle di Poschiavo en behoort tot het kanton Graubünden. Tot de gemeente Brusio behoren naast de hoofdplaats Brusio ook een deel van *Miralago* dat is gelegen aan het *Lago di Poschiavo*, het dorpje Campascio en een zevental gehuchten (Campocologno, Cavaione, Monte Scala, Piazza, Viano en Zalende).

Brusio ligt tegen **de Italiaanse grens** te midden van de wijn- en tabaksvelden. De plaats heeft twee stations aan de spoorlijn Tirano-St. Moritz (Bernina-Bahn), een bij Brusio en een nabij de Zwitser-Italiaanse grens (Campocologno). Nabij Viano is een keerviaduct gebouwd om de trein sneller hoogte te laten winnen.

Een andere stad die zeer getroffen werd is **Sondrio**. Sondrio behoorde tot 1797 tot Graubünden, nu een kanton van Zwitserland. De stad ligt op ongeveer 20 kilometer van de Zwitserse grens. Deze is een stad in **Lombardije**, Italië. Het is de hoofdstad van de gelijknamige provincie. Sondrio is met haar 21.000 inwoners een van de kleinste provinciehoofdsteden van Italië. Het is de officieuze *hoofdstad van de Valtellina*, het dal van de rivier de Adda in de Rhetische Alpen. De Adda stroomt door de stad Sondrio. De stad zelf ligt op een hoogte van 307 meter. De naam Sondrio is afgeleid van het Latijnse *Sundrium*: exclusief eigendom.

De Monte Disgrazia is een 3678 meter hoge berg in de Noord-Italiaanse provincie Sondrio. De berg ligt ingeklemd tussen twee zijdalen van het Valtellina; het Val Masino en het **Val Malenco**. De top wordt gevormd door een zeshonderd meter lange bergkam met verschillende subtoppen. Vanuit Sondrio ten zuidoosten van de berg toont de berg zich als een scherpe hoorn.

III. De verschrikkelijke moord door de pausgezinden aan de hervormden in Valtellina en Lombardije, Noord-Italië, in 1620

Aangezien de Hoge Overheid van de algemene Die Bunders of Grauwbunderland, in beneden Ketië, na genoegzame kennis van de zaak genomen te hebben, in Mei 1619 had toegestaan, dat de Evangelischen in het vlek Boaltz, behorende tot de gemeente van Tell een gemeente en de gewone bezoldiging, evenals de andere gemeenten in **Valtellina** zouden genieten, vergaderden de predikanten van Tell, Tirano en Brusio benevens de voornaamste heren van Tyran en Tell, om de prediking daar te regelen.

Doch de pausgezinden lieten zich zo geweldig met geweer en wapens gelden, dat men genoodzaakt was de prediking op te geven.

Op die dag werd zelfs predikant Gaudentius Tack bijna doodgeslagen, een jonkman van Tiran gedood, en andere lieden van de plaats zodanig mishandeld, dat zij de eerste martelaars in deze vervolging te Tirano waren.

Kort daarna werd ook een dienaar van de gouverneur dier plaats doodgeslagen; daarbij was de vermetelheid van deze moordenaars zo groot, dat zij niet alleen de bevelen van de overheid in de wind sloegen, maar ook, tot blijk van de ergste verachting, met geweer en wapens in het openbaar voor het paleis gingen wandelen, en de gouverneur en zijn zoon, benevens alle voorname leden van de gemeente te Tirario, met de dood bedreigden.

Aangezien de lagere overheid dier plaats zulk een verschrikkelijke en wrede moord niet kon beletten, omdat niemand voor zulke onverlaten buiten noch in huis was verzekerd, daar deze plaats aan de heerlijkheid Veneto² grensde, waarheen zij zich altijd konden begeven, zag de genoemde overheid zich genoodzaakt de toevlucht te nemen tot de Hoge Overheid.

Omstreeks het midden van februari 1620 zond deze zes afgevaardigden uit hun midden, namelijk, de heer Joachim Mentalta, gewezen landsrechter in Grauwbunderland; de heer Nicolaas Scheny, vroeger geestelijke in het land van **Valtellina**; de heer Hansz Baptisten, van Salis, J. V. D. H. hopman Jakob Ruinelli; de heer Salomo Bulen, landsambtman te Davos, in de Tien Gerichten Bund; de heer Dirk Hartman, landhopman in de heerlijkheid Meyfelt, en de heer Hans Andriesz, Mingardinen, schatbewaarder.

Deze heren riepen nog enige andere rechtsgedingen in het leven, benevens enige andere stukken, waarbij Hans van Cappaul te Tirano en Andriessz Enderlin te Tell tot gouverneurs waren aangesteld, en waarin uit de belijdenis op de pijnbank van enige gevangenen werd ontdekt, dat de genoemde inwoners van Boaltz hadden besloten, om niet alleen de predikant daar, maar ook alle Evangelische te verworgen, en zij zelfs hun eigen overheid niet zouden sparen. Vele van de voornaamste personen werden ook genoemd, die de ontwerpers van dit moorddadig besluit waren, en daartoe alle mogelijke hulp hadden beloofd.

Aangezien dit een gewichtige zaak was, vond men goed, dat de genoemde afgevaardigden naar Davos zouden terugkeren, en hun bevinding aan het Landgericht, dat toen vergaderd was, zouden meedelen. Zij voldeden daaraan getrouw omstreeks de helft van April.

Door enige edelen van **Valtellina** werd ook verzocht, om zo spoedig mogelijk het dal met Bundsche bezetting te doen bewaken, daar men wegens deze moorddadige handelingen een algemeen oproer vreesde, wanneer men de bedrijvers van dat oproer zou willen straffen.

---

² Een gewest in N. Italië; te onderscheiden van Venetia in N.O. Italië

Men vermoedde ook, dat de Spanjaard hierin de hand had, en de taak zou zoeken te volbrengen, zoals zulks reeds voor vele jaren was gezien, en men inzonderheid in het jaar 1584 en later had ondervonden.

Dit alles werd in overweging genomen en rijpelijk daarover nagedacht. Om vele redenen echter kon men de zaak niet verder doorzetten, dan dat men meedeelde, dat een aantal Spanjaarden aan drie punten nabij de grenzen van Valtellina hen naderden, en de overheid van Valtellina genoodzaakt was de 11den Juli 1620 hun bezetting in de loopgraven te Trahona en Morben te leggen, om daardoor dat dal van hun vijanden te beveiligen, tot welke bezetting alleen bewoners van Valtellina behoorden. Zij konden echter niet meer doen dan de Evangelische daar tegenhouden, dat zij niet zouden vluchten, aangezien na het bestemde en voor acht dagen aangenomen besluit, zijnde de 9e Juli 1620, op een Zondag was besloten dat het onmenselijke en gruwelijke bloedbad te Tirano, Tell, in de hoofdstad Sonders (Sondrio) en elders zou worden aangericht.

1. Moord te Tirano

De aanvang was te Tirano, waar enige Bressaners die onverlaten hielpen, van welke de voornaamste raadgevers waren Jakob Robustell, van Grossot; Markus Antoni Venosta, van Grosz; Vincent Venosta, dr. in de medicijnen te Mazz; en Franciscus Venosta, van Tirano.

Deze en hun aanhangers, zowel vreemden als ingezetenen, zorgden, als eerloze schelmen en boeven, dat overal de straten goed bezet werden, opdat de Evangelischen niet terstond de bloedige en moorddadige aanslag zouden verijdelen, en de vijanden belet zouden worden die aan hen te begaan. Des avonds ten zes uur vielen zij als wilde varkens in het vlek Tirano, kwamen samen in het huis van doktor Franciscus Venosta, ijlden viermalen naar de plaats van het paleis des gouverneurs, en lieten de grote klokken te Tirano luiden, waarop ieder schielijk in de wapenen kwam, en allen zich vergaderden voor het genoemde huis. Men gaf bevel om de brug te Brusio af te breken, terwijl men er een zware bezetting in legde. Dit geschiedde voor het aanbreken van de dag.

Zo spoedig de dag was aangebroken werd er weer geluid, waarop de schelmen van alle kanten bij elkaar waren. De Evangelischen, die niets kwaads vermoedden, kwamen op straat, om te zien, wat er te doen was, en werden terstond doorschoten en op jammerlijke wijze vermoord. De anderen werden in hun huizen overvallen, uit het bed gesleept; en men sloeg, zonder enig medelijden, dood al wie men in handen konden krijgen.

Hans Andriessz Cattani werd door zijn vrouw uit de handen van de moordenaars getrokken, doch later overweldigd moest hij sterven, niettegenstaande zij in nauwe bloedverwantschap stond met genoemden Robustell en dr. Venosta, en Cattani hen altijd voor zijn beste vrienden had gehouden. Wel verlangde hij met dr. Venosta eens te spreken, doch deze was nergens te vinden, ofschoon hij in zijn huis was gebracht. Hij vluchtte daarom in een ander huis onder het dak, in de hoop zijn vervolgers te ontkomen; doch tevergeefs, want zij vervolgden hem tot onder het dak, wierpen hem vandaar op straat, en sloegen hem voorts op onmenselijke wijze met stokken dood.

Antoni van Salis, rechter in die vallei van alle lijfstraffelijke zaken, die te Pergell en elders zeer gezien was, doch te Sonders woonde, wilde zich met mr. Antoni Venosta J. V. D. in het huis van J. Homodeus redden, benevens Venosta, Antoni Keller van Sol, uit Pergell, zijn dienaar, doch werd doodgeschoten op 42-jarige leeftijd.

De heer Andries Enderlin, van Cublis uit de Raettigow, een vroom, geleerd, ijverig en in vele talen ervaren man, was toenmaals, vanwege de Drie algemene Bunders, gouverneur in Tell, en kwam bij zekere gelegenheid te Tirano, in het huis van **Baptist Baruffin**, en werd met **George Peterlin**, zijn dienaar, in een kamer vermoord. De gouverneur werd uit het venster geworpen, en derwijze over het lichaam gehouwen, dat niemand hem herkende; daarna deed

men hem een touw om de hals, en wierp hem in de rivier Adda, maar hij werd toch later gevonden en begraven.

Hans Montius, zoon van de heer Michiel Montius, van **Brusio** was een, verstandig man en vroeger stadhouder in het gebied van de gouverneur te Trahona, die zich daar goed gedragen had. Deze werd ook, met de gouverneur Andries Enderlin, omgebracht. Deze Montius wilde van Tirano naar huis gaan, doch werd door Ambrosius Baruffin, de zoon van genoemde Baptist, genodigd om zijn intrek in zijn huis te nemen, teneinde daar verzekerd te zijn. Toen hij dit echter deed, werd hij door hem doodgeschoten en in de rivier Adda geworpen, en wel in zijn veertigste jaar.

H. Antonius Bassus, predikant van de Evangelische gemeente te **Tirano**, een vroom, geleerd en vredelievend man, hoorde het moordgeschrei, en werd, met **Samuël Adreoscha**, predikant te Mell, in Neder-Valtellina, die hem die dag was komen bezoeken, in een zaal, nadat zij vooraf hun zielen aan God hadden aanbevolen, gedood. Hiermee waren echter deze gruwelijke vervolgers nog niet tevreden, maar zij hieuwen Bassus het hoofd af en plaatsten dit in de kerk op de predikstoel, waar hij vroeger had gepredikt op een paal, en spraken dit op zeer smadelijke wijze toe met te schreeuwen: "Bassus, kom af, gij hebt al lang genoeg gepredikt."

Het paleis te Tirano, waarin de heer **Hans van Capaul** woonde, die toen gouverneur was, was ook door deze onverlaten rondom bezet. Des morgens vroeg begaf zich daarheen **Michiel Lazaron**, een aanzienlijk man, om zijn leven te redden. Doch, aangezien hij bij de pausgezinden zeer was gehaat, wegens zijn uitnemende vroomheid en godsdienst, vervolgden zij hem tot aan het paleis, en hadden het voornemen dit in brand te steken, zo men hem niet uitleverde. Toen Lazaron inzag dat hij, niettegenstaande het paleis van wapenen en oorlogsbehoeften voorzien was, ten prooi zou worden aan zijn vijanden, daar de gouverneur hen meer door zachtheid zocht te overwinnen dan door geweld, zag hij zich, door de nood gedrongen, verplicht in de rivier Adda te vluchten, waar hij zich die uren geheel ontkleed, zonder de minste bescherming, moest ophouden. Hij werd daar door zijn vijanden, vooral door dr. Vincentz., en vele boogschutters, op wrede wijze nagejaagd, en viel eindelijk in hun handen. En, ofschoon hij op deerlijke wijze om levensbehoud, wegens zijn jonge kinderen, bad, mocht hij die toch niet verwerven, en kreeg tot antwoord, dat het nu geen tijd was om genade te bewijzen. Doch indien hij wilde zweren bij de pauselijke bul en zijn geloof verloochenen, zou hij genade verkrijgen zeiden zij, en het leven behouden. Met een onbevreesd gemoed antwoordde hij: *"Het zij ver van mij, mijn Heere Jezus Christus, Die mij met Zijn dierbaar bloed aan het kruishout heeft gekocht, nu nog, nadat ik Hem zolang door Zijn genade vrij en in het openbaar heb beleden, teneinde mijn tijdelijk leven te behouden, te verloochenen, en het eeuwige leven, waartoe mijn hemelse Vader mij, voor de grondlegging der wereld, heeft verkoren, in gevaar te brengen."* Om deze woorden werd hij op barbaarse wijze doodgeschoten.

Toen in diezelfde avond de poorten van het paleis verbrand waren, drongen de volgende morgen de oproerlingen woedend daar binnen, namen de gouverneur en zijn zoon gevangen, mishandelden, beroofden en verjoegen zijn vrouw en kinderen, en maakten zich van alles meester. Uit het paleis werd de gouverneur gevankelijk gebracht naar het huis van dr. Franciscus, en eindelijk, na langdurige marteling, aan een touw gebonden en op ellendige wijze doodgeschoten.

Antoni Nicolai, een Bunder, (uit Bunderland) werd toen insgelijks omgebracht; zij sneden hem de neus af, staken hem de ogen uit, en wierpen hem eindelijk uit het venster, en wel in tegenwoordigheid van zijn vrouw. Hans **Antoni Mazon**, die zich dapper tegen de oproerlingen verzette, om zijn vrouw te verlossen, werd met haar en zijn beide kinderen op verschrikkelijke wijze omgebracht.

Een ander, **Hans Antoni Schlosser**, van Gardona, die lang tegenstand geboden, en een van de oproerlingen gedood had, werd eindelijk gevangen genomen, aan een boom gebonden en doodgeschoten.

In één woord, jongen noch ouden, zieken noch gezonden werden gespaard maar allen doodgeschoten, doorstoken of op andere wrede wijze verslagen en vermoord. Omtrent **zestig personen** waren er te Tirano, die de martelaarskroon, om des Evangelies wil, ontvingen. Slechts drie mannen, te weten dr. Jakob Albertin, Jakob Naf, van Chur, en Gilge Venosta wisten het met groot gevaar, wegens de hoge bergen in die streek, door Gods genade te ontlopen, terwijl zij hun vrouwen, kinderen en bezittingen moesten achterlaten. Toen de vrouwen alleen achterbleven, lieten twee van hen de hervormden godsdienst varen, en woonden de mis bij, behalve de vrouw en de dochter van genoemde Lazaron, en een van haar nichten, de vrouw van de genoemden Gige, die de knieën voor de Baäl niet gebogen hebben, terwijl deze de 8e Augustus het land verlieten.

2. Moord te Tell

Toen de sluwe galgenboeven de bovenvermelde moord te Tirano en omstreken hadden volbracht, ijlden de buitenlandse moordenaars bij hopen, in het rood gekleed en uitgerust te paard, haastig naar het vlek Tell, en wel in de vroege morgen op het uur van de predicatie. Als hongerige wolven liepen zij naar de kerk, geleid door twee broeders, **Azzo en Carolus Besta**, alsmede door **Antonius Besta**, hun neef De Evangelische, die de prediking bijwoonden, hoorden het plan van deze moordenaars, stonden dadelijk op, en liepen naar de deuren, om die zo goed mogelijk met banken te verzekeren. De oproerlingen poogden met alle macht de kerk open te lopen; doch toen hun dit niet gelukte, klommen enige van hen tegen de ramen en vensters op, en schoten op jongen en ouden, vrouwen en mannen, zonder onderscheid, doodden er een grote menigte, overweldigden eindelijk de deur, en verworgden allen, die daarin waren, slechts zeer weinigen uitgezonderd, die beloofden de mis te zullen bijwonen. Enige mannen, vrouwen en kinderen vluchtten in de nabij gelegen klokkentoren, in de hoop daar behouden te worden; doch de toren werd terstond in brand gestoken, en allen, die er in waren, kwamen in de vlammen om.

De voornaamste, die in de kerk werd vermoord, was **Hans Pieter Danz**, van Zuz, uit Oberengadin, predikant bij de Evangelische gemeente te Tell, een vroom, geleerd en bescheiden man, die ook bij de vijanden in aanzien was. Deze werd op jammerlijke wijze doodgeschoten op 42-jarige leeftijd, doch hield niet op zijn gemeente tot standvastigheid in het geloof te vermanen. Bij hen was ook **Josua Gatti J. V. D.**, gewoon stadhouder van de gouverneur te Tell en president van de rechtbank, een godvrezend en aanzienlijk edelman, oud drieënveertig jaar, en **Daniël Gubelbergen**, van Chur, zijn kostganger.

Gaudentius Guizziardi, mede een vroom edelman en vertrouwde vriend van genoemde Azzo Besta, oud vierennegentig jaar, en zijn **14-jarige dochter Margaretha**, die haar neergevallen vader wilde kussen, werden beiden door het hoofd geschoten.

Antoni Besta, zoon Scipionus, een der vroomste, rijkste en aanzienlijkste edellieden van het land, werd insgelijks doodgeschoten, niettegenstaande hij de eigen neef was van Azzo. Hij stierf in de armen van zijn vrouw, op de leeftijd van zevenendertig jaren; voorts **Ascani Gatti**, apotheker te Tell, oud zevenentwintig jaren, **George**, zijn broeder, achttien jaren oud, **Jonata Piatti**, vijfenzestig, **Maximiliaan Piatti**, vijfenveertig, **Vincent Friger**, notaris en procureur te Tell, negenendertig jaren, **Marsilius Piatti**, achtendertig, **Philibert**, zijn broeder, negentien, **Virginus Piatti**, achtentwintig, **Laurens Piatti**, van Boalz, onder Tell, drieëntwintig jaren oud; deze werden doodgeschoten onder het venster van de klokkentoren.

Voorts **Philips Nova**, mede van Boalz, vijfenveertig jaren oud, **Bartholomeüs**, zijn broeder, oud tweeënveertig, **Petrus Marcionin**, onderwijzer te Tell, vijfendertig jaren, **Thomas van Borm**, vierenzestig jaren, zijn zoon **Claudius Gatti**, schrijver, drieënveertig jaren, **Andries**

Tempin, van **Gardona**, éenenveertig jaren, **Anna Galon**, van Zutz, uit Oberengadin, **Benelictus Cattani**, zevenenvijftig jaren, **Hans Pieterz.** en **Hans Martyr Cattani**, zijn zoon, **Luci Frederik**, zestig jaren, **Adriaan Morel**, vijftig jaren, **Jozef**, zijn broeder, vijfendertig jaren, **Albert Mancionin**, vijfenveertig jaren, **Fredirik Valentin**, van Zernetz, uit beneden Engadin, doch wonende te Giera, in de gemeente Chien, vierenzestig jaren, **Hans Mengin**, van Puschatr, mede te Giera woonachtig, veertig jaren oud, enz.

Die in de toren waren gevlucht werden verbrand.

Zij waren de volgende: **Horatius Gatti**, zoon van **Josua Gatti**, zes jaren oud, **Lelius Paravicin**, van Berben, een doctor in de medicijnen, die toen te Tell woonde, een geschikt en zeer ervaren man, oud drieënveertig jaren, **Azzo Guizziardi** zoon van bovengenoemde **Gaudentius**, tweeëntwintig jaren, **Fredirik Guizziardi**, vierendertig jaren, **Horatius Paravicin**, zoon van Franciscus, zes jaren, **Margaretha Marlianica**, weduwe van sr. Raphaël Nove J. V. D., een aanzienlijke en godvrezende vrouw, drieënveertig, en **Magdalena**, haar dochter, **de vrouw van Daniël Gatti**, achttien jaren, **Anselmus Gatti**, schatbewaarder van Tell, zevenenzestig jaren, **Hans Paul Piatti**, zoon van Jonathe, achtenveertig jaren, **Clandia Piatti**, dochter van Maximiliaan, zeven jaren, **Violanta**, weduwe van Theodorus Gatti, zaliger, vierenzestig jaren, **Johannina**, weduwe van sr. Vincentius Nove, vierendertig jaren, **Pieter Regenzan**, schatbewaarder van de gouverneur te Tell, zesenvieftig jaren, **Josua Meda**, vijftig jaren, **Maria van Borun**, drieenvijftig jaren, **Magdalena, van Girardona**, **de vrouw van Claudius Gatti**, een der schoonste en deugdzaamste vrouwen van het gehele land, drieëndertig jaren, en **Augustus Gatti**, zoon van Abraham, elf jaren oud.

Buiten de kerk en de toren werden vermoord:

Vincentius Gatti, broeder van Anselmus, drieenzeventig jaren oud, **Andries**, zijn zoon, tweeëndertig jaren, die in de straat Ligone werd gedood.

Claudius Gatti, zoon van Theodorus, **Jonathan Meda**, zoon van Josua, **Daniël Lanzerot**, **Vincentius Cattani** en **Hans Pieter Recenzan**. Deze werden op een plaats, Bollete genaamd, verworwd, toen zij van de bezetting te Morben te huis kwamen, die allen omtrent achttien jaren oud waren.

Verder **Thomas Regenzan**, broeder van Hans Pieter, achtendertig jaren. **Melchior Marcionni**, op wie in de kerk geschoten was, en daarom te bed lag, werd op de vijfde dag daarna op zijn bed vermoord, nadat hij uitvoerig had betuigd, dat hij zijn godsdienst niet wilde laten varen; hij was oud drieënveertig jaren. Verder werd vermoord **Hans Antoni Frederik** van Sonico, J. V. D., uit het dal Canonica, achtendertig jaren oud, die in de gevangenis, waarin Antoni Piatti, priester te Tell, hem had gebracht, werd vermoord.

En ofschoon **Hans Abondi Nova**, zoon van dr. Raphaël, een jong godvrezend man, om zijn leven te redden, had beloofd in de kerk te Tell de mis te zullen bijwonen, had hij daarover echter, tot zichzelf inkerende, onder belijdenis van zonde, diep berouw, beweevende zijn val, vertrok met spoed uit Tell, en wilde naar Sondrio gaan, in de hoop zijn leven bij zijn neef Nikolaas Celsen Marlianicus te redden. Te Trisift werd hij echter op straat door hen, die de brug bewaakten, aangehouden, en daar hij op hun vermaning de hervormden Godsdienst niet wilde vaarwel zeggen, in zijn tweeëntwintigste jaar gedood, als een voorbeeld voor hen, die uit zwakheid en vrees voor de dood vallen, maar, na de val, door Gods genade en het hanengekraai van zijn Woord, weer opgericht en bekeerd worden, en met Petrus hun zonden oprecht bewenen.

Aldus zijn te Tell omtrent **tweeënzestig** mensen omgebracht.

3. Moord te Sondrio, Amberg en in Malenco

Nadat deze booswichten hun werkte Tirano en te Tell, zoals meegedeeld is, hadden volbracht, trokken zij naar het hoofdvlek Sondrio waar de overheid van het gehele dal haar verblijf houdt, na vooraf alle wegen en gangen te hebben bezet.

De voornaamste leidlieden waren Hans Guizziard, Prosper Quadri en Julius Pozal, allen geboren te Pont, benevens een gehele afdeling van Pont, Chur en enige van Trisift, die des Zondags na de middag te Albosagia kwamen, waar dr. Laurens Paribell, Hans Jakob en zijn zoon Holalius en een andere afdeling verschenen, om daar Hans Guizziard en zijn afdeling af te wachten. Deze aanval brachten zelfs de pausgezinden te Sondrio aan het licht, door te zeggen, dat de moordenaars plan hadden te Sondriote doen, wat zij te Tirano en te Tell hadden gedaan, waarbij de regering alle hulp tot bescherming en tegenstand beloofde. Onder dit voorwendsel namen zij de wapens op, lieten de trommel slaan en de klokken luiden, waardoor ook de lieden in de omliggende plaatsen de wapens opnamen; dit geschiedde echter, opdat het beraamde kwaad des te spoediger mocht worden uitgevoerd.

De Evangelische namelijk vertrouwden de pausgezinden, voegden zich bij hen, terwijl de pausgezinden hun schandelijk voornemen verborgen, en nu en dan een Evangelische vermoordden, terwijl de Evangelische, van wie reeds enige vermoord waren, niet konden weten, hoe de zaak stond.

Enige wilden naar **Malencodal**, dat zich tot Puschlaff, Engadin en Pergel uitstreckte, vluchten, doch werden door enige boeren te Pontschiera, bij Sondrio, verslagen, ook enige door de vrouwen doorstoken, in stukken gehouwen en van een steilte in de rivier Maleco gestort, opdat zij niet begraven zouden worden; onder deze waren **Bartholomeüs Paravicin**, J. V. D., te Berben, bijgenaamd de dikke, **Franciscus Marlianicus**, **Hans Andries Chiesa**, van welke Paravicin, nadat men uit zijn huis acht honderd en van zichzelf twaalf honderd kronen had gestolen, in het gebergte van Castiona op wrede wijze werd gedood, in de leeftijd van veertig jaren.

Van hen, die gevlucht waren en zich in de bossen en bergen begeven hadden, werden de volgende Maandag vermoord Nicolaas **Marlianicus**, zoon van Fellosi, een kloek en geschikt man, die veel goeds aan de Evangelische gemeente te Sondrio had gedaan. Deze werd door zijn eigen neef, Emilio Lavizaro, die hem op straat ontmoette, doodgeschoten, toen hij, namelijk Marlianicus, met Lucius Orsebletta, van Zernetz, de bezetting te Sondrio wilde nazien. Hij was zesenvieftig jaren oud.

Men kreeg toen zeker bericht, dat **Cesar Paravicin**, **Prosper Peravicin** en **Hortensia Martineng**, zoon van de gravin van Barck, een voortreffelijk en begaafd edelman, die de vorigen dag wegens zaken naar Trisift wilde reizen, was omgebracht, in de ouderdom van vijftig jaar; zijn zoon Prosper, op zevenentwintigjarige leeftijd, werd met hem vermoord, zo ook **Baptista Giardon** en zijn zoon, benevens vele anderen; zodat de Evangelische van de anderen gescheiden werden, en geen tegenstand konden bieden.

De schatbewaarder Hans Andriesz Mingadin, van wie reeds gesproken is, hoorde, wat in de lijfstraffelijke rechtsgedingen was vervat, en begaf zich met zijn broeder Gregorius en achttien anderen, benevens enige vrouwen en meisjes, op de 9e Juli, uit de kerkte Sondrio naar zijn huis, aan het paleis. Deze dachten daar beveiligd te zijn, en de dood te kunnen ontlopen, aangezien niemand op de nabij zijnde plaats kon komen, noch in de kerk durfde dringen, omdat zij zo in het gezicht lag. Evenwel besloot de vijand dit huis met duizend gewapende mannen aan te tasten, en bedreigde tevens de overheid van die plaats, dat zij haar ook zou aanvallen, wanneer een hunner uit het huis zou worden gekwetst. De overheid beval daarop de gevluchten zich vandaar te begeven. Ofschoon onvoorbereid, waren zij goed gewapend, trokken door Sondrio, namen koers naar de brug, waar zij zich een weinig ophielden. Terugkerende namen zij enige anderen mee, en gingen naar de bewoners van de berg te Sondrio.

Nadat zij zich met hun predikant Gode in het gebed hadden aanbevolen, trokken zij naar Malencodal, dat op twee plaatsen door de vijand was bezet. Doch God verschrikte de vijanden derwijze, dat zij vluchtten; en deze arme kudde, die zij nog tot aan de brug najaagden, wist door de wonderbare hulp Gods te ontkomen. De vijanden en vooral de ingezetenen van het genoemde dal, met hun voornaamste raadgevers, Jakob Robustellen, Azzo Besta, Hans Guizziarden, Laurens Paribellen en andere, vielen in het paleis, en zetten de overheid af, namelijk H. Hans Andriesz, Traversen, van Schams, uit de Ober-Engadin, hoofdman en gouverneur van Valtellina, die zich met de zijn in het huis van Paulus Clamers begeven hadden, totdat zij op Dinsdag de 11e Juli, onder voorwendsel van hen in zekerheid te brengen, naar Malenco gevoerd werden, waar zij in het dorp Chiesa, in weerwil van alle belofde trouw, gevangen werden genomen, en acht dagen in die toestand verkeerden. Zij lieten hen eindelijk los, en namen in hun plaats de Evangelische gevangen, terwijl de bezittingen van deze verbeurd verklaard werden.

Hierop liep een grote hoop volks uit alle hoeken van Valtellina samen, niet zozeer wegens de godsdienst, als wel om de roof. En, opdat ieder geld en goed mocht bekomen, nam de begeerte tot roven zozeer toe, dat eigen broeders en bloedverwanten elkaar beroofden en najaagden. De huurders van huizen enz., in de hoop van verlost te worden door middel van deze moord van hun jaarlijkse lasten, jaagden de beklaglijke Evangelischen na tot in de bossen, wouden en op de bergen, en vermoordden hen op de gruwelijkste wijze.

Onder de vermoorden waren dr. **Bartholomeüs Paravicin**, van Sonders, **dr. Nicolaas**, zijn broeder, wiens broeder, dr. Lelius, kort tevoren in de kerk te Tell was vermoord; voorts **Pretonius Paravicin**, **dr. Johan Baptist Mallery**, van Antwerpen, een uitnemend man, en goed wijsgeer en godgeleerde, die zeer bekwaam was om de jeugd te onderwijzen. Deze werd in het huis van Morone gevat, en niet alleen dood gestenigd, maar zijn hoofd afgehouden, de buik opengesneden, en de ingewanden er uit gescheurd. Zijn beide beklagenswaardige kinderen, Hans Andriesz en Catharina, werden naar Milaan gevoerd.

Anna de Liba, vrouw van Antonelli Grotti, van Schio, uit het gebied, van Vincenti, (N. Italië) uit een oud en aanzienlijk geslacht, die wegens gewetensvrijheid voor enige jaren uit Italië naar Sondrio was vertrokken, werd eerst door deze schelmen met vriendelijke woorden tot verloochening van haar geloof aangemaand; en zij beloofden haar, haar jong kind van slechts twee maanden, dat nog de moederborst had, te verschonen, en zeiden dat, *wanneer zij standvastig bij haar geloof bleef, de moeder en het kind moesten sterven.*

Zij antwoordde daarop, dat zij net uit Italië was gekomen, en alles daar had verlaten, om het geloof, dat Christus Zelf in haar geplant had, te laten varen maar liever, indien het mogelijk was, duizend doden te willen sterven. "Waarom," zei zij, "zou ik mijn kind verschonen, daar toch mijn hemelse Vader Zijn enig kind niet gespaard heeft, maar dat voor mij en alle arme zondaars heeft in de dood gegeven."

Zij gaf hun het kind, en zeide: "Hier hebt gij het; God de Heere, die de vogelen van de hemel bewaart, zal dit Zijn schepsel, al ware het op de bergen door de mensen verlaten, wel weten te onderhouden."

Vervolgens scheurde zij haar kleren open en zei, "Zie, hier hebt gij het lichaam, dat gij kunt doden, doch mijn ziel beveel ik in Gods handen, die kunt gij niet doden." Daarna werd zij in vier stukken gehouwen, op vijfendertigjarige leeftijd. Het kind, dat een zeer schoon meisje was, werd verschoond, en te Gastion, waar deze boeven geboren waren, bij een roomse min bezorgd, om te worden opgevoed.

Der herinnering waardig is, dat deze godzalige martelares het voorbeeld van haar lieve broeder **Hans Antoni** heeft nagevolgd, die, om de Evangelische waarheid, te Schio twee jaren in de zware gevangenschap heeft doorgebracht, en later naar de galeien werd verbannen, waar hij na tien maanden stierf. Toen hij in ketens geklonken van Schio werd gevoerd, zei hij: "Mij

kunt gij binden, maar Gods Woord zult gij nimmer zo in het hart der gelovigen kunnen binden, dat het niet vruchtbaar zij."

Dit christelijke voorbeeld werd ook nagevolgd door **Hans Steven Moron en Rudolph Crivel**, beiden van Sondrio. Deze toch hebben niet alleen de waarheid met hun bloed bezegeld, maar vermaanden ook, dat dit zouden doen hun beide zonen, namelijk **Hans Andriesz, die vijftien, en Antoni, die tien jaren** oud was; alles volgens het voorbeeld van de moeder der zeven zonen, die liever de dood wilde sterven, dan, op begeerte van de koning, Gods wet overtreden.

En, aangezien bij sommigen geld, kostbaarheden en edelgesteenten gevonden werden, werd de woede bij allen zo groot, dat edel, onedel, vrouw, man, jong en oud, zonder onderscheid van staat, roverij pleegden, en de onderdrukten bij herhaling geplunderd. werden. Van enige eerbare meisjes trok men de ringen van de vingers; en van anderen, die deze niet terstond wilden afgeven, werden de vingers van de handen afgesneden.

Enige vrouwen werden op de bergkruinen gebracht, en van boven neergeworpen, doch de kinderen gedwongen de mis bij te wonen. En, ofschoon *Lucretia*, de vrouw van Hans Antoni Lavizaren, en *Catharina*, de vrouw van July Marlianicus, uit vrees voor de dood, beloofde haar godsdienst te laten varen werden zij echter zonder genade vermoord.

Dr. **Hans Baptist**, van Salis te Pergell van Sol geboren, ondervond hetzelfde; want, ofschoon hem het leven beloofd werd, werd hij nochtans op een openbare plaats, Campeller genaamd, te Sondrio met een touw gebonden en doodgeschoten, in de ouderdom van tweeënzeventig jaren, na hem vooraf van al zijn geld en goed te hebben beroofd, volgens de regel der pausgezinden: *Haerelcis non est servanda fides*; dat is, *aan de ketters behoeft men geen woord te houden*.

Dominicus Bert, een man van zevenenzestig jaren, werd met het aangezicht naar de staart op een ezel geplaatst, terwijl men hem de staart van de ezel als een leidsel in de een hand gaf en in de andere hand een boek. Men leidde hem aldus door Sondrio, al roepende: "Alexius, Alexius." Zij sneden hem de oren, neus en kinnebakken af, staken hem op vele plaatsen in het lichaam, en dat alles met ongehoorde wreedheid, totdat hij stierf, wat hij alles geduldig verdroeg.

Hieruit kan de lezer zien, hoe het de heer Alexius, de getrouwe voorstander der Evangelische gemeente te Sondrio, voor wie deze Bert werd aangezien, gegaan zou zijn, indien deze woedende lieden hem in handen hadden gekregen. Doch voor die tijd werd hij, door Gods genade, met vrouw en kinderen gered, daar hij met grote moeite, arbeid en gevaar met Georgius Jenatzen, predikant te Berben, Carolus van Salis, de zoon van de ridder Herkulis en vele anderen, over de Alpen was ontkomen, die God voortaan voor zijn vervolgers moge beschermen.

Antoni de Prati van Berg werd zeer aangezocht om zijn godsdienst af te zweren; doch hij wilde dit niet doen bleef standvastig, en zei moedig: "Mijn ziel zal in Abrahams schoot worden opgenomen, en mijn vijanden zullen bij mij een Engel Gods zien na mijn dood." Nauwelijks was hij gestorven, of een Engel des Heeren werd in witte klederen op zijn lijk gezien, zoals zij getuigen, die er bij geweest zijn.

Theophitus Mossin werd doorschoten, en, toen hij nog niet geheel dood was, deed men hem buskruit in de mond, en werd hij aldus jammerlijk omgebracht. Zijn zoon **Hans** werd door zeven sabelhouwen gedood.

Dominicus Salvat werd uit de gevangenis geleid, en ernstig gedwongen om de pauselijke godsdienst aan te nemen. Doch, niettegenstaande zijn jeugd, en overigens de tijdelijke genoegens najagende, bleef hij oprecht. Toen hij, nadat er op hem geschoten was, nog leefde, werd hij van het paleis gesleept, waar hij zich enigmate oprichtte en verzocht om hem

geheel te doden, en betuigde, dat hij zijn ziel graag spoedig aan God wilde overgeven, en in Zijn handen bevelen. Hij was achtentwintig jaren oud.

Johan Baptista Mingardin, die door vele slagen verwond en als verslagen was, werd naakt naar het bos gesleept, en kwam zo mishandeld weer te huis. En, ofschoon de priester te Sondrio, onder grote beloften, ernstig bleef aandringen, dat hij van godsdienst zou veranderen, bleef hij evenwel in de waarheid volharden tot in de dood,

Christina Ambria, vrouw van Vincent Brunen, van Prada, **Magdalena Merli**, van Montagna, en **Johan Garat**, van Fracajol, werden van de brug Bosset, St. Pieter en anderen in de rivier Adda geworpen en verdrongen, omdat zij mannelijk weigerden, tot grote verwondering van de vervolgers, tot de pauselijke godsdienst terug te keren.

In deze tijd ontving ook de martelaarskroon de heer **Bartholomeüs Marlianicus**, die te Sondrio had gepredikt, en een vroom en onberispelijk man was. In die tijd werden sommigen de lippen tot aan de kinnebakken afgesneden; anderen gaf men sneden in het gezicht, en weer anderen werden door ongehoorde pijnigingen gedood.

Baptist Grilca, van Bajac, oud vijfenzeventig jaren, die toen in het huis van de erfgenamen van de graaf **Vlissis Martinengus**, hoogloffelijker gedachtenis, verkeerde, werd door zijn vervolgers overvallen, sprong het raam uit en vluchtte over de rivier Maleco. Na thuis gekomen en van kleding veranderd te zijn, werd hij opnieuw door zijn vijanden overvallen, gevangen genomen, en in het paleis gebracht, aan een touw gebonden, aldus omgewenteld, en eindelijk derwijze met een zwaard verwond, dat slechts de arm aan het touw bleef hangen.

Paula Beretta, ook van Schio, uit het gebied van Vincenti, een dochter van vijfenzeventig jaren, van een aanzienlijk adellijk geslacht, die voor zevenentwintig jaren om de waarheid van het Evangelie naar Sondrio was gevoerd, werd door deze boeven met grote verachting, door Sondrio geleid. Men zette haar een bisschoppelijke hoed van papier op het hoofd, wierp haar met onreine voorwerpen naar het hoofd, gaf haar slagen in het gezicht, en betoonde haar vele andere wreedheden meer. Toen men haar vermaande de maagd Maria en andere heiligen beter aan te roepen, en haar vertrouwen op deze te stellen, zei zij zeer mannelijk en met lachende mond: "Mijn geloof en zaligheid is op geen schepsel gevestigd, maar rust alleen op mijn Heere Christus, en daarbij wil ik mij houden. Ik houd Maria voor de allerheiligste maagd, die ooit geleefd heeft, en wezen zal in eeuwigheid, die voor en na de geboorte een reine maagd is en blijft, die ook voor alle andere vrouwen der wereld de bijzondere genade van God ontving, om de moeder te zijn van mijn Zaligmaker Jezus Christus en van de gehele wereld; maar, aangezien zij de behoeften van ieder niet kent, daar zij niet alwetend is, en zij zelf ook de verdiensten van haar Zoon nodig heeft, betaamt het mij, de alwetende eeuwige God alleen en geen schepsel, hoe hoog ook begaafd, met eerbied aan te roepen."

Zij verdroeg en overwon alle scheldwoorden en slagen met ongelofelijke standvastigheid en geduld, op moedige en verheugde wijze, terwijl zij steeds betuigde: "Ik lijd graag en zal het steeds gewillig doen. Ik wil het niet beter hebben dan mijn Heere en Heiland Jezus Christus, Zijn heilige Apostelen en vele duizenden martelaren."

Zij werd geroepen, om naar Milaan te worden gevoerd, doch zij bad aanhoudend haar te doden, daar zij dacht zo goed hier als daar op haar geloof te kunnen sterven. Doch de genade, om daar te worden gedood, verkreeg zij niet, maar werd weggevoerd, zoals verhaald is.

Op Dinsdag de 18e Juli daarna werd in Valtellina, op de plaats St. Gregorius, op straat het lijk gevonden van een oude vrouw, wat, naar veler mening, dat van deze oude Paula was, die daar was gedood door de moordenaars.

Malenco

Meerdere andere godzalige Evangelische lieden, van hoge en lage stand, werden te Sondrio en aan de berg daar, als ook in het dalen in de **gemeente Malenco** in groot aantal, en onder verschrikkelijke martelingen, omgebracht, die gewillig en bereid waren de waarheid met hun bloed te bezegelen, waarom wij hen niet willen vergeten.

Zij waren:

H. Markus Antonius Alba, van Casel, uit Monferrat, predikant te Malenco, een vroom en ijverig man, in de ouderdom van drieënzestig jaren; Johan Pieter Mingardin en Anastasia, zijn zuster.

Laurens Pico werd op de brug te Sondrio verslagen en in het water geworpen. Zijn zoon Andries werd de neus afgehakt.

Hans Lardi, drieënnegentig jaren oud, werd op zijn bed vermoord; Abondi, zijn zoon, in de bossen van Sondrio, Andries Pieterz., Luthers zoon genaamd, bij de Meize, van Sondrio, Hans Oswald, een timmerman van Chur, bij het paleis te Sondrio, Daniël Nieubacker aan het water te Sondrio, waarin hij half dood werd geworpen; Hans Laurentsen bij de Evangelische kerk, aan de berg bij Sondrio; Gaudenzijn, van Mossin, Hans Bomom, Baptist en Andries zijn zoon, Hans Antoni, de dochters man van Vincent Brune, Steven Pagan, van Puschlaf, Antoni Samaden, Paul en Jakob Domomegon, zoon van Andries Pieter Duken; Dominicus, zijn broeder, zijn zoon Pieter, Nicolaas Fracajol, vroeger diaken te Sondrio, Eugenius Chiesa, Hans Chiesa.

Zijn broeder Rodolf, die te Malenco woonde, beloofde de mis bij te wonen, doch hij werd later doorschoten, omdat hij de heer Alexius en de zijnen spijzigde, toen zij over de berg ontvluchtten; verder zijn zoon Bernhard, Angelina Chiesa, Hans Jakob Chiesa, Hercules zijn broeder, Anna Chiesa, vrouw van Baptista Galleten, Paultis Zan, Dominicus Zanol, van Puschlaf, zijn zoon Steven, Nicolaas Fellos Marlianicus, Steven Garat, Judith, zijn vrouw, Baptista Garat, Caspari, zijn broeder, Nicolaas Garat, van Fracajol, Georo Mam, van Fracajol, en zijn zoon, Tempin van Tempin, uit Gardoria, te Sondrio woonachtig.

Hans Antoni Columbera, Hans Pieter, zijn broeder, Berend Bandera, Andries, zijn zoon, Dominicus Girardon, Hans Pieter, zijn broeder, Andries Girardon, Baptist en Georg zijn broeders, Jakob Hortulan, van Padua, woonachtig te Sondrio, Sebastiaan, zijn zoon, de vrouw van Gubert Giardonem, Dominicus Nlinget, van Puschlaff, woonachtig te Sondrio, Vincent Buin, Christina, zijn vrouw, Hans Andriesz, haar zoon, Magdalena Merlin, vrouw van Hans Antonius, van Montagna, Magdalena Bardeia, woonachtig te Castion, Faustina, van Salis, vrouw van Filippus, Livrij van Cajol, Baptist, haar zoon, Filippus, zijn broeder, Sara Pestalezza, vrouw van Hans Baptisten Livrij, Catharina, haar dochter, Hans van Fracajol, Hans Andriessz Mossin, Hans Munch, Theophilus, zijn broeder, Hans Pieter, zoon van genoemde Theophilus, Hans, zijn broeder, Laurens Prat, Antoni Forn, Hans Vincent, van Jett, Antoni Beltramin, Paul, zijn broeder, Paul Gadentzz, Laurens Philips, Dominicus, zijn zoon, Baptist Belar, Paul Motarel, Laurens Mossin, de zoon van de Evangelist, Paul Moro, Benedieta, zijn vrouw, Hans en Andries, haar zonen, Bernhard Mossin, negentig jaren oud, Hans Laurens, zijn zoon, Lydia Hans, vrouw van Laurens, Baptiste, haar zuigeling, Andries Tognol, Paul Bert, Dominicus, zijn broeder, Andries Cagnolet, volgens anderen Corlo, Antoni Mossinel, Dominicus, zijn broeder, Pieter Belarin, Thomas, zijn zoon, Hans Bonion, Hans Belarin, Steffana, zijn vrouw, Andries Belarin, Gregorius, zijn broeder, Pieter Marian, ook Piz genoemd, Jacobina, zijn vrouw, Hans, haar zoon, Katharina Gualter, Magdalena, haar dochter, Jakob Brugnot, Dominicus Vanon, Andries, zijn broeder, Dornicus Tarck, Pieter Panelat, Jakob, Hans, Laurens en Cesar de Grillen, Dominicus Rosat, Johannina, vrouw van Andries Mossinen, Margaretha, haar dochter,

Johannina, zuster van Hans Motten, Hans Ferrarin, Anna Ferrarin en haar zoon, Angela, de vrouw van Andries Roncken Anna, de vrouw van Bernhard Mosssin: Jakob, Andries en Matthijs Carui, Andries Perola, in de ouderdom van drieënzeventig jaren, Jacomina, zijn vrouw, Hans, haar zoon, Hans Vincentin Anerion Carii, in de ouderdom van vierentachtig jaren, die in vele stukken werd gehouwen; Zacharias Ventur, uit het Bressauer gebied, een arme stomme bedelaar, die met de hand beduidde, dat hij van de mis niet wilde weten.

Tot de gemeente van **Sondrio** behoorde ook **Hans Pieter Fagarol**, van Bormio of Worms. Deze werd door Jochem Imelt en twee andere metgezellen op jammerlijke wijze doorschoten. Enige verborgen zich in holen en eenzame plaatsen, waaruit zij zich 's nachts met grote vrees verwijderden om voedsel te halen. Anderen verzwakten hoe langer hoe meer, omdat zij slechts wortelen, loof en gras moesten eten, waardoor ook vele lijken in de bossen, op de bergen, in dalen en rivieren gevonden werden.

Ook bejaarde zwakke lieden, die de krijg niet volgen konden, bleven op de weg dood, waardoor een grote droefheid ontstond, die het hart van hen, die er getuigen van waren, schier vertederde.

Omtrent honderd veertig mensen werden er in een maand omgebracht.

4. Moord te Berben

Bekend is het ook, hoe het in het beroemde vlek Berben, twee uren gaans van Sondrio, toeging. Ook daar verzetten de pausgezinden zich zeer tegen de Evangelische, toen zij namelijk vernomen hadden wat te Tirano, Brusio, Tell, Sondrio, Malenco en elders had plaats gehad.

De 12de Juli kregen zij van Hans Guizziarden een bevel, waarbij zij vermaand werden de *Lutheranen* met geweld te vermoorden, zonder iemand te verschonen. Zij wilden dit bevel naarstig opvolgen, en vermoordden derhalve op schier woedende wijze enige aanzienlijke personen, in weerwil van alle beloofde trouw. Zij konden dit te gemakkelijker doen, omdat zelfs vele pausgezinden, die God en hun geweten vreesden, de Evangelische niet wilden vermoorden, door de anderen op deze plaats zonder genade werden gedood, zoals dit Bartholomeüs Porretten en anderen pausgezinden is wedervaren.

De negen personen, die daar zijn omgekomen, waren de volgende: **Theophitus Piscator**, van Orgnana, uit de Romany, die twintig jaren te Berben had gewoond, werd daar op de plaats Luscione, op de 10e Juli, in de ouderdom van vijfenzestig jaren vermoord.

Concordia Grotta, van Tirano, vrouw van Hans Gugelman, die te Berben, in het gebied van Zürich, vele jaren gewoond had, werd op diezelfde dag, op drieëndertigjarige leeftijd, omgebracht.

Aurelius Paravicin, zoon van Nicolaas, die van Berben naar Sondrio ging, werd de 18de Juli op de leeftijd van zevenendertig jaren gedood.

Octavius Paravicinen, van Cappelli, een vroom, vreedzaam en aanzienlijk edelman, werd in de Dom te Berben, met onderstaande Hans Baptisten en Horatius Paravicinen, van de 11e tot de 26e Juli gevangen gehouden. Robustellen liet hen naar Sondrio overbrengen, bewees hun alle vriendschap, liet hun te drinken geven, en tot aan Sassella geleiden, waar zij op bevel van Robustellen werden gedood, ondervoorwendsel, dat men de ketters geen woord behoefde te houden. Deze Octavius stierf op achtendertigjarige leeftijd.

Hans Baptist Paravicin, van Capelli, ook een zeer geacht edelman, werd ook gevankelijk naar Sondrio en Sassella gevoerd, in het vierentwintigste jaar zijns levens, en daar met Octavius vermoord. **Horatius**, broeder van genoemde Hans Baptisten, hield hem gedurig tot

in de dood gezelschap, maar werd op genoemde tijd, op eenendertigjarigen leeftijd, omgebracht.

Anna Bovera van Genève, vrouw van bovengenoemde Octavius, een deugdzaam vrouw, wilde een afdeling Bundische soldaten, onder welke een haar neef en een ander haar bloedverwant was, volgen, om zodoende haar leven te redden. Zij was echter een zwakke vrouw, en kon, wegens de moeilijken en hobbelige weg, niet voortkomen. Zij werd met een geweer in de rug geschoten, zodat zij, omtrent veertig jaren oud, op de plaats dood bleef.

Theosina Paravicina, van Capelli, moeder van genoemden Hans Baptist en Horatius Paravicinen, een zeer verstandige, degelijke en edele vrouw, die boven allen uitblonk, en wegens haar moed, mannelijke stem en ernstige daden, meer een man dan een vrouw was te noemen, werd door haar eigen leenlieden in haar eigen huis omgebracht, en haar lichaam opengesneden, in de ouderdom van vijfenvijftig jaren.

Adam Scaramuccio, van Tirano, lag, toen de wrede moord te Tirano plaats had, te Morben in bezetting, vanwaar hij vluchtte naar Elefen. Hij wilde zich met de Bundische afdeling weer in Valtellina begeven, en genoemde Theosina naar Sondrio overbrengen, doch werd ook omgebracht en wel in zijn twintigste jaar. Hij was een godvrezend en kloek jongeling, van wie veel te hopen was.

5. Moord te Caspan en te Trahona

Het gebied van Trahona, gelegen in **Beneden-Valtellina**, moest ook delen in de martelarijen, zoals uit het volgende te zien is.

Josua Malacrida, zoon van Hortentius, werd bij de brug Masen gevangen genomen, terwijl hij van Caspan naar Bul wilde reizen. Toen hem gevraagd werd, of hij de mis wilde bijwonen, en hij ontkennend antwoordde, werd hij terstond doodgeschoten en in de rivier Masen geworpen, op dertigjarige leeftijd.

Evenzo handelden zij met zijn broeder **Plinio**. Deze werd door vijftwintig personen gezocht, maar eerst niet gevonden; doch bij zijn terugkomst tussen Arden en Bul verslagen, op zesentwintigjarige leeftijd.

Andreas Paravicin, bijgenaamd Bujo, van Caspan, een kleermaker, die enige dagen gevangen zat, en steeds vermaand werd om de mis bij te wonen, bleef standvastig en oprecht. Toen hij eindelijk bij de komst van de Bundische soldaten naar Morben werd gebracht, en tot de aanneming van de roomsen godsdienst werd gedrongen, doch even standvastig bleef, werd hij tot de brandstapel veroordeeld, en tussen een hoop hout geplaatst, om te beproeven, of men hem daardoor tot afval zou kunnen brengen. Doch alles was tevergeefs; want, toen hem gevraagd werd, of hij katholiek was, zei hij: "Ja."

Toen men hem vroeg, of hij Rooms katholiek was, antwoordde hij ook toestemmend.

Gevraagd zijnde, of hij het hedendaagse roomse geloof aanhing, zei hij: "Neen; maar ik hang het oude Rooms katholieke geloof aan, dat Paulus gepredikt heeft, en dat leert, dat de mens uit genade zalig wordt, door het geloof en niet uit de werken, opdat niemand roeme," enz.

Toen hem gevraagd werd, of hij de paus als het hoofd der kerk erkende, antwoordde hij: "Neen, want Christus alleen is het Hoofd der Kerk, volgens Zijn belofte: *Ik ben met ulieden tot aan de voleinding der wereld.*"

Niettegenstaande men het vuur nu eens aanstak en dan weer uitbluste, om hem tot afval te bewegen, volhardde hij toch, en onderging de pijnlijke dood, de 15e Augustus, in de ouderdom van zestig jaren,

Hans Pieters Malacrida, van Dubin, was wel klein van persoon, maar groot en machtig, in de belijdenis der waarheid, zodat hij zich gewillig, om zijn Zaligmaker, liet opofferen op de leeftijd van zevenendertig jaren. Zijn vrouw **Elisabeth** volgde hem op echt christelijke wijze en zeer vurig, en werd op de leeftijd van tweeëndertig jaren omgebracht, na vooraf te hebben

moeten aanzien, hoe haar **driejarig dochtertje** door deze Herodes' knechten bij de voeten gegrepen, tegen de muur geslagen en aldus wreed vermoord werd.

Thomas Maestrell, een timmerman, tachtig jaren oud, werd te Mel in zijn eigen huis vermoord.

Dominicus Pagan, de Luther van Seermele bijgenaamd, uit de gemeente Canvick, onder het gebied van Trahona, een voortreffelijk ingenieur en kunstenaar, die te Morben had gewerkt, werd in het achtenveertigste jaar zijns levens op de 14de Augustus omgebracht. Zijn zonen Jakob, oud achttien, en Pieter, oud vijftien jaren, en zijn zuster Maria volgden de voetstappen des vaders en van de broeder, en werden, op de 14de Augustus, om van het evangelie wil ter ere van God, hun Heere en Zaligmaker opgeofferd.

In genoemde plaatsen werden derhalve **elf mensen** omgebracht.

6. Moord te Brusio

De aartsbooswichtenwaren nog niet verzadigd van het bloed van zoveel vrome, eerbare, edele, hooggeleerde, verstandige, dappere, aanzienlijke, jonge en oude lieden, mannen, vrouwen, ja zelfs ook van hun naaste bloedverwanten, die zij in alle streken van de aan de Drie Bunders onderworpen landen te Tirano, Tell, Sondrio, en daar aan de bergen te Berben en in Malene hadden vermoord, doorschoten, gestenigd, in stukken gehouwen, verdronken, geschonden, opengesneden en aldus ellendig om het leven gebracht, maar betoonden ook bijna dezelfde wreedheid in de verkregen landen van hun eigen heren en overheid.

Op Zondag de 9e Juli kwam zekere Hans, zoon van Dominicus, van Ada, een pausgezinde, geboren in Zelende, uit de gemeente Brusio, des morgens vroeg aan de brug van het slot, en wilde naar Tirano gaan om spijs te kopen. Bij het slot vond hij Ambrosius Barufinen, zoon van bovengenoemde Baptiste Barufinen, met een afdeling volks, die bezig waren om de brug op te breken. Deze wilde Hans niet laten doorgaan. Hij schrikte daarvan, en vroeg, waarom hij terug moest. Zij antwoordden: "Ons voornemen is de Lutheranen te Brusio niet allen zeer te bemoeilijken, maar ook ten enenmale uit te roeien."

Hans keerde terstond naar Brusio terug, en deelde aan Martinellus Martinus, de zoon van Dominicus mee, wat hij gehoord en gezien had. Dit hoorde zijn dienstbode, die tot de Evangelische behoorde, en deze ging dit zo spoedig mogelijk haren geestverwanten te kennen geven. Zij dacht, dat zij nog niet tot de prediking bij elkaar waren. Doch, ofschoon zij reeds waren samengekomen, gaf zij er toch kennis van. De gemeente verschrikte, en wilde uit elkaar gaan, doch werd daarin verhinderd door de predikant, die betuigde hen niet te willen verlaten, maar met hen te willen leven en sterven.

Men wachtte, totdat de prediking geëindigd was; daarna namen de mannen het geweer in de hand, en vergaderden in het huis van Michiel Montij; maar de vrouwen gingen naar haar eigen woningen. Terstond daarop trokken zij aldus gewapend naar een andere brug, dicht bij Brusio gelegen, en zagen daar enige vijanden komen, om ook die brug af te breken. Toen deze de Evangelische zagen, trokken zij, zonder iets te doen, terug.

Des zondags en 's maandags waren de Evangelische te Brusio in de wapenen. Des dinsdagsavonds kwamen de vijanden met veel volk van Tirano, onder leiding van enige pausgezinden van Brusio, en staken het huis van Antonius Montij, van Pieter Augustins en enige naastgelegen huizen in brand. De Evangelische, die verreweg de zwakste waren, zagen dat, van welke een gedeelte vluchtte, terwijl een ander gedeelte des avonds en de volgende dag gedood werd.

Het aantal verslagenen was **zevenentwintig**, waartoe de volgende personen behoorden: **Bettino, van Azala, Pieterszoon, vijfenveertig jaren oud, Pedrotta, zijn vrouw, veertig jaren oud, haar zoon Pieter, oud twaalf jaren, Andreyno Zoppo, zoon van Jannotten, veertig jaren, Jakob Hans, zoon van Quadernetten, dertig, Hans Menegatti,**

achtenvijftig jaren, Jakomma van Duricius, vijftig jaren, Michiael Delle Rosa, achtendertig.

Lena Monet tachtig jaren oud. Op de berg werd deze ernstig gedrongen haar godsdienst te laten varen, en aan haar ouderdom te denken, onder belofte, dat haar dan het leven zou geschonken worden. Geheel onbevreesd antwoordde zij: "Dat wil ik niet doen, en mijn Heere Jezus Christus, Die mij zolang Zijn kennis heeft meegedeeld, de oneer aandoen, om Hem in mijn ouderdom, terwijl ik met de ene voet in het graf sta, te verlaten en mij aan schepselen overgeven, en in plaats van Zijn Woord menselijke instellingen aannemen." Wegens deze woorden werd zij op vreselijke wijze om het leven gebracht.

Hoe Hans Montius, zoon van genoemden Michiel, te Brusio geboren, te Tirano op verraderlijke wijze om het geloof werd omgebracht, is reeds meegedeeld in de beschrijving van de moord te Tirano.

Beminde lezer, er valt niet aan te twijfelen, of er zijn in de zware vervolging te Brusio en elders nog vele vrome lieden om genoemde reden gedood, wier namen hier niet zijn uitgedrukt. Maar, wie zij dan ook zijn mogen, zij hebben de belangrijke troost, dat, ofschoon de handlangers van de satan hun het tijdelijke leven ontnamen, deze nochtans hun van het eeuwige leven, dat Christus verworven heeft, niet beroven konden. Het voornaamste van deze zaak is, dat de vrome martelaars, die al de martelingen hebben uitgestaan, niet om iets kwaads, hetzij dieverij, moord, verraderij of iets dergelijks, zijn gestraft, maar omdat zij christenen waren, en wel ware christenen, die God alleen aanriepen, op Christus' verdiensten en bloedige offerande alleen vertrouwden, Christus voor het enige Hoofd der gemeente hielden, hun geloof en leven alleen richtten naar de regel van Gods Woord, beide van het Oude en van het Nieuwe Testament, de overleveringen en menselijke instellingen verwierpen, zoals de beelden, het vagevuur, de mis, de aanroeping van de heiligen, de rechtvaardigmaking uit de werken, zoals bedevaarten, het verbod van spijs, van het huwelijk en dergelijke meer, die in Gods Woord niet zijn voorgeschreven, maar verboden; want de mond Gods zegt: Tevergeefs eren zij Mij, lerende leringen, die geboden van mensen zijn." Verder: "Gij zult u geen gesneden beelden maken." Voorts: Het bloed van Jezus Christus reinigt ons van alle zonden." Verder: "Die een slachtoffer voor de zonden geofferd heeft, is in eeuwigheid gezeten aan de rechterhand Gods." Voorts: "Gij zult de Heere uw God aanbidden en Hem alleen dienen." Verder: "Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof, en dat niet uit u, het is Gods gave, niet uit de werken, opdat niemand roeme." Voorts: "Men zal aan alle plaatsen bidden en heilige handen opheffen." Verder: "Alle schepsel Gods is goed, en er niets verwerpelijk, met dankzegging genomen zijnde."

Wegens deze belijdenis, en om geen andere reden, werden de Valtellijners, Tiraners, Telliers, Sondrianers, Malenckers, Berbeners, Caspaners, Trahenen en Brussauers vervolgd, gemarteld en gedood.

Men moet hier ook niet vergeten, dat een spotter voor weinige dagen een lasterschrift uitgaf, waarin hij de zeer aanzienlijke en lofwaardige steden en standen Zürich, Bern en Bund en ook enige voorname en aanzienlijke personen met de naam van *Kelkkrijg*³ bekladde, en meer andere leugens, en onder andere ook voorgaf, dat de Evangelischen in Valtellina gedood werden, omdat zij besloten hadden de pausgezinden de 15de Augustus in het jaar 1620 te assassineren om te brengen.

Doch deze leugen wordt spoedig weerlegd door de opmerking, dat in Valtellina wel duizend pausgezinden tegen tien Evangelische waren. En, hoe zouden de weinigen dit hebben durven ondernemen tegen een zo grote menigte en vooral tegen deze woedende oproerlingen, bandieten en booswichten, die wegens vroegere misdaden, verzet tegen de amtblieden en

---

³ Te denken valt aan de kelk bij het Heilig Avondmaal

verachting van de overheid uit het land waren verbannen. Sommigen werden verdacht van sodomie en voor valse munters gehouden. En lieden nu als wilde dieren, zo scherp mogelijk gewapend, braken als een waterstroom door, overvielen en vermoordden de weerloze Evangelischen als Turken, meest in kerkgebouwen, die zelfs door de heidenen als vrijplaatsen werden beschouwd, en volbrachten aldus de bloedige moord die zij reeds zeventien jaren tevoren beraamd hadden, volgens een in handen gekomen brief, geschreven door een van de belhamels, die zich ook niet ontzag of schaamde die duivelse aanslag te noemen: "Una sancta resolutione, & una honorala intra-prisa", dat is, *een heilig en eerlijk, ja Gode aangenaam werk*. Even alsof roven, stelen, verworgen, moorden, verbranden, kinderen en vrouwen in stukken houwen, die in het vuur en het water werpen, trouw en gelofte verbreken, een heilig werk ware, ja, alsof het God behaagde de lijken niet te laten rusten, maar die op te graven en bespottelijk en barbaars daarmee te handelen, zoals nog onlangs in het gebied van Caspan en Trahona en elders geschiedde, waar men de opgegraven lijken, die nog niet verteerd waren, de vissen ten spijs gaf, en de stukgehakte, geschoten en vermorzelde beenderen verbrandde. Doch het ging met deze goddeloze lasteraars, die later de lasterlijke leugens weer op het hoofd terug kregen, volgens de oude fabel van Esop, waarin het arme schaap voor de boze wolf het water troebel en onrein moest maken, niettegenstaande het onder aan de beek stond en dronk.

Het is onomstotelijk zeker, dat deze goede lieden alleen om de waarheid van het Evangelie hebben geleden, en onder Gods bestuur moesten verduren, wat in vroegere tijden de heilige profeten, Johannes de Doper, de Apostelen, ja Christus ons hoofd Zelf heeft uitgestaan, en na Hem zoveel duizenden martelaren in deze laatste ellendige tijd in Duitsland, Frankrijk, Engeland, Schotland, Nederland, Bohemen, Italië, Spanje, Portugal en Amerika; die de pijnigingen met vreugde verdroegen, omdat zij waardig waren geacht om Christus' wil versmaadheid en pijn te lijden, gedachtig aan de troostelijke woorden des Heeren: *"Zalig zijn zij, die vervolgd worden om der gerechtigheid wil, want hunner is het koninkrijk der hemelen. Zalig zijt gij, als u de mensen smaden en vervolgen, en liegende alle kwaad tegen u spreken, om Mijnentwil. Verblijdt en verheugt u, want uw loon is groot in de hemelen; want alzo hebben zij vervolgd de Profeten, die voor u geweest zijn."* Verder, aan wat Petrus zegt: *"Geliefden! houdt u niet vreemd over de hitte der verdrukking onder u, die u geschiedt tot verzoeking, als of u iets vreemds overkwame. Maar, gelijk gij gemeenschap hebt aan het lijden van Christus, alzo verblijdt u, opdat gij ook in de openbaring Zijner heerlijkheid u mag verblijden en verheugen. Indien gij gesmaad wordt om de naam van Christus, zo zijt gij zalig, want de Geest der heerlijkheid, en de Geest van God rust op u. Wat hen aangaat, Hij wordt wel gelasterd, maar wat u aangaat, Hij wordt verheerlijkt. Doch dat niemand van u lijde als een doodslager, of dief, of kwaaddoener, of als een, die zich met eens anders doen bemoeit. Maar, indien iemand lijdt als een christen, die schame zich niet, maar verheerlijke God in deze dele. Want het is de tijd, dat het oordeel beginne van het huis Gods; en indien het eerst van ons begint, welk zal het einde zijn dergenen, die het Evangelie van God ongehoorzaam zijn?"*

Eindelijk moet de goedgehartige lezer weten, dat niet alle Evangelische in Valtellina zijn omgekomen, maar een groot aantal door Gods genade ontkwamen, die zich begaven naar Zürich, St. Gallen en Genève, waar zij christelijk werden ontvangen en verzorgd.

De genadige en barmhartige God verlene in deze hoogst moeilijke en bedroefde tijden aan alle vrome christenen, die deze beschrijving in de Naam des Heeren lezen, de genade Zijns Heiligen Geestes, opdat zij, door overpeinzing van deze wonderbare geschiedenis, in de ware kennis van God mogen opwassen en toenemen, in het vertrouwen op Jezus Christus gesterkt, en in hun leven verbeterd worden, tot lof en prijs van Zijn heilige Naam en de zaligheid van hun zielen. Amen.